

DEFİNE

(الدفينة)

"Bir şeyi örtmek, gizlemek; ölüyü gömmek" anlamındaki *defn* kökünden türeyen *define* "gizlenen şey" mânasına gelir. Bu anlamda *rikâz*, *kenz* ve *hazîne* kelimeleri de kullanılmaktadır. Define terim olarak toprağın altında gizlenmiş, sahibi bilinmeyen parayı ve her türlü kıymetli eşyayı ifade eder ki kime ait olacağı ve bundan devlete ödenmesi gereken vergi bakımından İslâm hukukunda özel hükümlere tâbidir. Hadislerde define anlamında *rikâz* kelimesi kullanılmıştır (bk. Wensinck, *Mu'cem*, "hms" md.). Şâfiî ve Mâlikîler'e göre *rikâz* sadece define anlamına gelmekte ve Hz. Peygamber'in, "Rikâzda beşte bir vergi vardır" anlamındaki hadisinin kapsamına sadece bu tür mallar girmektedir. Ancak Hanefîler ile Evzâî, Sevrî ve Ca'fer es-Sâdık'ın da dahil olduğu bir grup hukukçu bu kelimeyi daha geniş kapsamlı düşünmekte ve definenin yanı sıra madenleri de *rikâz* statüsü içinde değerlendirmektedir.

Definenin mülkiyet ve vergilendirme açısından hükmü, hukukçulara ve hukuk ekollerine göre olduğu kadar definenin ait bulunduğu döneme, çıkarıldığı yerin hukukî statüsüne ve defineyi teşkil eden mal ve eşyanın nevine göre de farklılık gösterir. Üzerindeki yazı, işaret ve benzeri bilgilerin yardımıyla İslâmî devirden önce gömüldüğü anlaşılan defineye "kenz-i Câhilî", bu dönemden sonra gömülen defineye de "kenz-i İslâmî" denilir. Ancak İslâm dönemine ait defineler bulunmuş mal (*lukata*) hükmüne tâbi olduğundan define ile ilgili doktriner görüşler daha çok İslâm dönemi öncesinde gömüldüğü bilinen para ve değerli eşyayı ilgilendirmektedir. Hanefîler hariç fakihlerin çoğunluğunun, "Rikâz Câhiliye definesidir" demesi de bundan dolayıdır. Öte yandan hangi döneme ait olduğu bilinmeyen definelerin de (kenz-i müştebih) Câhiliye definesi grubunda mütalaa edilmesi temayülü ağır basar.

Hukuk ekollerinin ortak görüşüne göre İslâm öncesi dönemden kalan defineler kural olarak beşte bir (humus) oranında vergiye tâbidir. Ancak Hanefîler, defineyi madenlerle birlikte *rikâz* kavramı içinde ve aynı statüde ele aldıklarından bulunan malın ancak altın, gümüş, kurşun, bakır gibi ateşte eriyen bir ma-

den veya silâh, elbise ve benzeri eşya olması halinde beşte bir verginin alınacağı, civa hariç diğer sıvı maddelerle değerli taşlardan vergi alınmayacağı görüşündedir. Şâfiîler ile Zâhirîler'e göre de altın ve gümüşün dışındaki defineler vergiye tâbi değildir. Denizden çıkarılan inci, mercan, amber gibi maddeler, hatta altın, gümüş gibi kıymetli maden ve paralardan Hanefîler'de hâkim görüşe ve Zeydiyye mezhebine göre devlete hıms verilmez. Gerekçe olarak da bu yöndeki sahâbe görüşlerini ve denizden çıkarılanların *rikâz* statüsüne girmeyip tamamen emek mahsulü olduğu için devletin bu tür mallarda bir hakkının bulunmadığını ileri sürerler. İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre ise denizden çıkarılanlar da vergiye tâbidir. Ancak bunlarda vergi oranı Ebû Yûsuf ve İmâmîye'ye göre beşte bir iken diğer hukukçulardan beşte bir, onda bir, kırkta bir gibi farklı görüşler rivayet edilmiştir. Bu farklı oranlar, denizden çıkarılan malların ne ile kıyaslanacağı konusundaki farklı görüşlerden kaynaklanır. Definenin bulunduğu arazinin ev, bahçe, tarla gibi sahipli (mülk) veya dağ ve sahra gibi sahipsiz (mubah) arazi olması, hukukçuların çoğunluğuna göre devletin vergi hakkını etkilemez. Şâfiî fakihleri ise sadece sahipsiz arazide bulunan altın ve gümüş türündeki definenin devlete beşte bir pay vermek gerektiği, buna karşılık sahipli arazide bulunanın tamamının arazi sahibine ait olduğu görüşündedir. Öte yandan fakihlerin çoğunluğuna göre define ganimet gibi değerlendirilir. Bu sebeple vergi tahakkuku için bulunan malın miktarı ve bulan kimsenin mükellef olup olmaması önem taşımaz. Alınan vergi de ganimetin sarf yerlerine harcanır. Şâfiîler ise defineden alınan vergiyi bir bakıma zekât geliri hükmünde saydıklarından bunun ancak zekât mükelleflerinden, definenin nisab miktarına ulaşması şartıyla alınacağı ve zekât gelirinin harcandığı yerlere harcanacağı görüşünü benimsemişlerdir.

Definenin, vergi alındığı takdirde geriye kalan beşte dördünün, değilse tamamının kime ait olacağı hususu bulunduğu arazinin durumuna göre belirlenir. İster İslâm ülkesinde isterse yabancı ülkede olsun, mülkiyet altında olmayan arazide bulunan definenin ganimet hükmünde olup beşte dördünün bulana ait olacağına hemen hemen görüş birliği vardır. Ebu Yûsuf ve Ebû Sevr gibi bazı hukukçular, definenin topraktan bir par-

ça olmadığından hareketle sahipli arazide bulunan definenin de ganimet hükmünde olduğu, arazi sahibi definenin kendisine aidiyetini iddia ve ispat edemediği sürece beşte dördünün bulana ait olacağı görüşündedir. İslâm hukukçularının çoğunluğu, sahipli araziden çıkarılan definenin bulana değil arazi sahibine ait olacağını benimsemekle birlikte bunun arazinin hangi dönemdeki sahibine ait olacağı hususu tartışma konusu olmuştur. Ebû Hanîfe, Muhammed ve Mâlik'e göre bu define, arazinin o andaki sahibinin değil araziyi ilk defa ihya edenin veya fetihten sonraki ilk sahibinin ve onun mirasçılarının hakkıdır. Bu hükmün gerekçesi de şöyle açıklanmıştır: Devlet başkanı fetihten sonra söz konusu araziye şahıslara temlik ettiğinde içinde bulunanlarla birlikte temlik eder; daha sonraki satışlarda toprağın içinde bulunan, fakat onun cinsinden olmayan defineler akdin konusuna girmez; dolayısıyla arazinin ilk sahibinin define üzerindeki mülkiyet hakkı devam eder. Arazinin ilk sahibi ve mirasçıları bilinmiyorsa definenin son mirasçı sıfatıyla devlete ait olacağını söyleyenler bulunduğu gibi bilinen en eski sahibine ve onun mirasçılara ait olacağını ileri sürerler de vardır. Şâfiîler ile bazı Hanbelî fakihleri ise sahipli arazide bulunan definede o andaki arazi sahibine öncelik hakkı tanımakta, ancak sahibi mülkiyet iddiasında bulunmazsa bir önceki mâlike geçmekte, en sonunda da araziye ilk defa sahiplenene şahsa kadar gitmektedirler. Ayrıca bazı Hanbelî hukukçuları, kazı arazi sahibinin izniyle yapılmışsa bulanın, değilse arazi sahibinin definede öncelik hakkının bulunduğu ayırımını da yaparlar.

Müslümanlar tarafından gömülen para ve kıymetli eşya bulunmuş mal hükmündedir. Bunlar müslüman malı olarak ganimet sayılmadığından devlete her hangi bir pay vermek gerekmediği gibi mülkiyeti bulana veya o malın bulunduğu arazinin sahibine ait olmaz. Zaman aşımı mal sahibinin mülkiyet hakkını ortadan kaldırmadığı için bulanın o mali ortaya çıkarsa- asıl sahibine iade etmesi gerekir. Bir yıl içinde mal sahibinin ortaya çıkmaması durumunda ise defineyi bulan onu hâkime teslim eder veya fakirlere sadaka olarak dağıtır, fakirse kendisi de harcayabilir.

Define ile ilgili bütün bu doktriner görüşler, gerçek hak sahiplerinin bulunması ve haklarının korunması amacına

yönelik olduğundan bazı İslâm hukukçuları, İslâmî döneme ait olduğu bilinmekle birlikte üzerinden asırlar geçtiği için sahibinin bulunmasına imkân olmayan definelerin, toplumun ortak yararları için harcanmak üzere beytülmalâ devredilmesi gerektiğini ileri sürerler. Hatta İslâm öncesi döneme ait definelerin arazinin ilk sahibine ve onun mirasçılara ait olduğu şeklindeki görüşler de İslâm hukukunun teşekkül devri itibarıyla İslâmî fetihlerin üzerinden fazla zamanın geçmemiş olması ve arazinin ilk sahibinin bilinmesinin mümkün görülmesiyle izah edilebilir.

BİBLİYOGRAFYA:

Wensinck, *Mu'cem*, "İms" md.; Yahyâ b. Âdem, *el-Harâc*, s. 31; Ebû Ubeyd, *el-Emvâl*, s. 307-316; Mâverîdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 153; Ebû Ya'lâ, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 127-128; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Tehzîbü'l-ahkâm* (nşr. Seyyid Hasan el-Müsevî), Tahran 1390, IV, 121-124; Serahsî, *el-Mebstû*, II, 211-217; Kâsânî, *Bedâ'î*, II, 65-68; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Herâs), III, 18-24; Nevevî, *el-Mecmû*, VI, 91-102; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Bulak), II, 232-240; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, II, 318-324; Yûsuf el-Kardâvî, *Fikhu'z-zekât*, Beyrut 1389/1969, I, 434-436; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erba'a*, I, 612-614; Muhammed Ebû Zehre, *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-akd*, Kahire, ts. (Dârü'l-Fikri'l-Arabî), s. 125-142; Zühaylî, *el-Fikhu'l-İslâmî*, II, 770-786; Hamza Aktan, *İslâm'da Madenlerin Hukukî Statüsü*, Erzurum 1986, s. 26-27, 45-55.

HAMZA AKTAN

DEFNÜ'Z-ZÜNÜB

(دفن الذنوب)

Araplar arasında suç işleyen kimsenin suçunun başlanması için yapılan bir merasim.

"Günahların gömülmesi" mânasına gelen defnû'z-zünûb konusunda bilinen tek kaynak, İbn Fazlullah el-Ömerî'nin (ö. 749/1349) *et-Ta'rif bi'l-muştalâhi's-şerîf* adlı eseridir. Burada verilen bilgiye göre Araplar'dan bir kimse büyük bir cürüm işlediği zaman onun güvendiği bazı kişiler, haksızlığa uğrayanın kabilesine gider, içlerinden biri kabile büyüklüğünün huzurunda mazluma hitaben, "Senden falancanın günahını defnetmeni istiyoruz. Zaten o da sana karşı işlediği suçları itiraf etmektedir" diye söze başlar ve suçlunun bütün kusurlarını sayıp dökerdi. Bunun üzerine haksızlığa uğrayan kişi, haksızlık yapan kimsenin bütün suçlarının bunlardan ibaret olduğunu belirtmek yerinde kendi eliyle bir çu-

kur açar ve, "Kendisini suçladığım falancanın günahlarını bu çukura attım ve buraya elimle gömdüm" derdi. Sonra da çukuru toprakla kapatır ve eliyle düzeltirdi. Araplar arasında çok yaygın olan bu tören sayesinde suç işleyen kişi ancak bu şekilde kendisini temiz çıkararak gönül huzuruna kavuşabilirdi.

Her iki tarafın seçkinler meclisi huzurunda sözlü olarak yapılan bu törende yazılı bir belge kullanılmazdı. Defnû'z-zünûb için meliklerin besmeleyle başlayan yazılı belge verdiğini söyleyen Ömerî bu belgelere bir de örnek zikretmektedir. Bu gelenek günümüzde tamamen ortadan kalkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

İbn Fazlullah el-Ömerî, *et-Ta'rif*, Kahire 1312, s. 165-167; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, XIII, 352-355; J. Chelod, "al-Dhünûb, Dafn", *El²* (Fr.), II, 255; a.mlf., "L'enterrement des délités chez les Arabes", *RHR* (1959), s. 215-220.

MUSTAFA AĞIRMAN

DEFREMERY, Charles François

(1822-1883)

Fransız şarkiyatçısı.

8 Aralık 1822'de Cambrai'de doğdu. 1840'ta Paris'e giderek Reinaud, Caussin de Perceval ve Quatremère gibi ünlü şarkiyatçılardan Arapça ve Farsça dersleri aldı. Caussin de Perceval'den sonra Collège de France'da öğretim üyesi olarak çalıştı (1868). Bir müddet sonra rahatsızlığı yüzünden bu görevden ayrılıp İran tarihi ve edebiyatıyla ilgilenmeye başladı. 18 Ağustos 1883'te Saint-Valery-en-Caux'ta öldü.

Eserleri. Daha çok neşre hazırladığı eserlerle tanınan Defrémery'nin *Mémoires d'histoire orientale* adlı kitabı, *Journal Asiatique*'te yayımlanan Doğu tarihiyle ilgili makalelerini ihtiva etmekte olup iki cilt halinde basılmıştır (Paris 1854-1862). Neşre hazırladığı ve Fransızca'ya çevirdiği eserler de şunlardır: 1. İbn Battûta, *Rihle* (*Tuhfetü'n-nüzzâr fî garâ'ibi'l-emşâr ve 'acâ'ibi'l-esfâr*). İtalyan şarkiyatçısı Sanguinetti ile beraber neşre hazırladığı bu eser Fransızca tercümesiyle birlikte (*Voyages d'Ibn Batoutah texte arabe, accompagné d'une traduction*) dört cilt halinde yayımlanmıştır (Paris 1853-1858). 2. İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*. Eserin Haçlı seferleriyle ilgili bölümlerini J. T. Reinaud ile beraber Fransızca tercümesiyle birlikte (*Recueil des Histoires*

des Croisades, histoires orientales) iki cilt halinde neşretmiştir (Paris 1872-1887). 3. Mîrhând, *Ravzatü's-safâ*. Eserin Gurlular'la ilgili kısmını Fransızca'ya çevirmiş ve notlar ilâve ederek yayımlamıştır ("Histoire des sultans Ghourides, extraite de l'histoire universelle de Mirkhond", *JA*, IV. seri, II [1843], s. 167-200, III [1844], s. 258-291). 4. Hamdullah Müstevfî-i Kazvîni, *Târîh-i Güzîde*. Bu eserin Selçuklular'la ilgili kısmını Fransızca'ya çevirerek neşretmiştir ("Histoire des Seldjoukides, extrait du *Tarikh-i Guzi-deh*", *JA*, IV. seri, XI [1848], s. 417-462; XII [1848], s. 259-279, 334-370; XIII [1849], s. 15-55). 5. Hândmîr, *Habîbü's-siyer*. Eserin, Türkistan ve Mâverâünnehir'e hâkim olan Moğol hanlarından bahseden kısmını notlar ilâvesiyle Fransızca'ya çevirmiştir ("Histoire des Khans Mongols du Turkestan et de la Transoxiane extraite du *Habib Essier de Khondémir*", *JA*, IV. seri, XIX [1852], s. 58-94, 216-288). 6. Atâ Melik Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*. Bu eserin Mahmûd Târâbî'nin isyanı, Çağatay Han, oğlu ve torunuyla ilgili kısımlarını Fransızca tercümesiyle birlikte yayımlamıştır (*JA*, IV. seri, XX [1852], s. 370-406).

Defrémery'nin önemli çalışmalarından biri de Selçuklu Sultanı Berkıyaruk hakkındadır ("Recherches sur le règne du sultan seldjoukide Barkiarok [1092-1104 de L'ère chrétienne]", *JA*, V. seri, I (1853), s. 425-458; II [1853], s. 217-232).

BİBLİYOGRAFYA:

Storey, *Persian Literature*, I, 263-264; Ziriklî, *el-A'lâm*, III, 221-222; J. Fück, *Die arabischen studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 202; Necîb el-Akîkî, *el-Müsteşrikûn*, Kahire 1980, I, 190-191; Bedevî, *Meusâ'atü'l-müsteşrikîn*, s. 162; Ebû'l-Kâsım Şehâb, *Ferheng-i Hâverşînâsân*, Tahran, ts., s. 110-111; W. H. Behn, *Index Islamicus 1665-1905*, Millersville 1989, bk. İndeks; Cl. Huart, "ed-Dürûsü'l-'Arabîyye fî Fransa", *MMİAdm.*, V/4 (1925), s. 163; *TA*, XII, 401; *ML*, III, 441.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

DEFTER

İslâm ve Türk devlet bürokrasisinde çeşitli kayıtların tutulması için kullanılan evrakın bir araya getirilmiş şekli.

Yazı yazmak üzere bir kenarı dikilerek veya ciltlenerek birçok kâğıdın birbirine bağlanmasından meydana gelir. Çoğulu defâtirdir. Defter çok yapraklı